

האריה והעכבר – בין איזופוס לאברהם
הרב מואיז נבון

“The Lion and The Mouse”. Aesop for Children (1919)

A Lion lay asleep in the forest, his great head resting on his paws. A timid little Mouse came upon him unexpectedly, and in her fright and haste to get away, ran across the Lion's nose. Roused from his nap, the Lion laid his huge paw angrily on the tiny creature to kill her. "Spare me!" begged the poor Mouse. "Please let me go and someday I will surely repay you". The Lion was much amused to think that a Mouse could ever help him. But he was generous and finally let the Mouse go. Some days later, while stalking his prey in the forest, the Lion was caught in the toils of a hunter's net. Unable to free himself, he filled the forest with his angry roaring. The Mouse knew the voice and quickly found the Lion struggling in the net. Running to one of the great ropes that bound him, she gnawed it until it parted, and soon the Lion was free. "You laughed when I said I would repay you," said the Mouse. "Now you see that even a Mouse can help a Lion".

A kindness is never wasted.

מעשה חסד לעולם לא נאכזר

בראשית פרק יב –

(א) וַיֹּאמֶר יִקְוֶן אֶל אַבְרָם לֵךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמְמולְדֹתֶיךָ וּמִבְּיַת אֲבִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ : (ב) וְאַעֲשֶׂה לְגוֹי גָּדוֹל וְאַבְרָמָךְ וְאַגְדֹּלָה שְׂמָד וְהָיָה בְרָכָה :

רש"י בראשית פרק יב - והיה ברכה - הברכות נתונות בידך, עד עכשיו היו בידי, ברכתי את אדם ואת נח ואותך, ומעכשיו אתה תברך את אשר תחפוץ. **דבר אחר** "ואעשה לגוי גדול" - זהו שאומרים אלהי אברהם [בברכה ראשונה של שמונה עשרה] "ואברכך" - זהו שאומרים אלהי יצחק, "ואגדלה שמך" - זהו שאומרים אלהי יעקב, יכול יהו חותמין בכולן - תלמוד לומר "והיה ברכה" - בך חותמין, ולא בהם :

תפילת שמונה עשרה |ה"עמידה|

אֲדוֹנָי שְׁפָתַי תִּפְתָּח, וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ.

כְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ וְאַלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאַלֹהֵי יַעֲקֹב. הָאֵל הַגָּדוֹל, הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא, אֵל עֶלְיוֹן, גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים, קוֹנֵה הַכֹּל, נוֹזֵכֵר חֲסָדֵי אֲבוֹת, וּמְבִיא גּוֹאֵל לְבָנָי כְּנִיָּהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ, כְּאַהֲבָה. מְלַךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמְגַן. כְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מְגַן אַבְרָהָם.

מהרש"א חידושי אגדות מסכת פסחים דף קיז עמוד ב

- ... וכבר ידוע כי אלהים הוא בעל הכוחות וז"ש אלהי אברהם שזה **הכח אלהי** שיהיה "לגוי גדול" ניתן לאברהם אחר שהיו הוא ושרה אשתו עקרים, וזהו שאומרים אלהי אברהם כי זה כח אלהי שיהיה לגוי גדול נתקיים באברהם.
- ואמר "ואברכך" שזה **כח אלהי** לא נמצא באברהם אלא ביצחק שנא' "ויברך אלהים את יצחק" ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו... "רש"י - ... אף על פי שמסר הקדוש ברוך הוא את הברכות לאברהם, נתיירא [אברהם] לברך את יצחק מפני שצפה את עשו יוצא ממנו, אמר יבא בעל הברכות ויברך את אשר ייטב בעיניו ובא הקדוש ברוך הוא וברכו :
- וז"ש אלהי יצחק כי זה כח הברכה שאמר "ואברכך" נתקיים ביצחק ואמר "ואגדלה שמך" גוי זה **כח אלהי** לא נגלה לאברהם וליצחק אלא ליעקב כי היה שמו ע"ש עקב ושפלות וגידל שמו הקדוש ברוך הוא "כי"א ישראל יהיה שמך" וז"ש אלהי יעקב שזה כח אלהי ואגדלה שמך על יעקב נאמר.
- ואמר יכול בכולן חותמין כי החתימה בשם של ד' שם אחדות על כולן נאמר ת"ל "והיה ברכה" בך חותמין כו' והי"ה הן אותיות של שם ד' וא"ל הקדוש ברוך הוא שהוא יבא נזכר בחתימה כי אברהם הוא הראשון אשר על ידו נתייחד שמו של הקדוש ברוך הוא ...

הרבי מקוצק – "אמת מקאצק תצמח" - תמ"כ: בצדקה יגאלו

... נראה שהענין הוא עפ"י מאמר חז"ל: "על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים" (אבות). וידוע ששלשה עמודים אלה קשורים בשלשת האבות, שכל אחד מהם היה דבוקב אחת מהמדות האלו במיוחד. אברהם בגמילות חסדים, יצחק בעבודה ויעקב בתורה. ...

R. Norman Lamm, The Shield of Abraham, Drashot, p.59

All three values are equal in essence, in content. However – and this is the whole point of the *aggada* – each of these three must be expressed and effectuated in a manner of *gemilut basadim*. ... When, therefore, we mention only the name of Abraham in the seal of the blessing, as “the Shield of Abraham,” what we are saying is that all three qualities, represented by the three patriarchs, must find their final form or expression, their seal, in the manner symbolized by Abraham: *hesed*.

משנה מסכת אבות פרק א

על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים :

פירוש רבינו יונה –

ר"ל שבשביל דברים אלו נברא העולם ... מפני שהם רצון הקדוש ברוך הוא ר"ל שנברא העולם בשביל בריותיו שעתידין להיות רצון לפניו על ידי עשיית אלה הדברים.

ר' עובדיה מברטנורא

על התורה - שאלמלי לא קבלו ישראל את התורה לא נבראו שמים וארץ, ... ועל העבודה - עבודת הקרבנות. ... [יש לנו היום כנגדה התפלה, ונשלמה פרים שפתינו (הושע) ועל גמילות חסדים - דכתיב (תהלים פ"ט) עולם חסד יבנה. וגמילות חסדים הוא, לשמח חתנים ולנחם אבלים ולבקר חולים ולקבור מתים, וכיוצא בזה :

~ תורה בחסד ~

תלמוד בבלי מסכת סוכה דף מט עמוד ב

ואמר רבי אלעזר : מאי דכתיב "פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה" וכי יש תורה של חסד ויש תורה שאינה של חסד? אלא : **תורה לשמה** - זו היא תורה של חסד, שלא לשמה - זו היא תורה שאינה של חסד. איכא דאמרי : **תורה ללמדה** - זו היא תורה של חסד, שלא ללמדה - זו היא תורה שאינה של חסד.

~ עבודה בחסד ~

הגר"א, שנות אליהו, ברכות (ה:א)

אסור לכוון בתפילה לצורך עצמו, אך להתפלל שיהיו כל ישראל בתכלית השלמות ויהיה נשלם כנסת ישראל למעלה.

תפילה לשמה – תפילה אלטרואיסטי למען הכלל, למען השלמות

שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן צב – סעיף י - טוב ליתן צדקה קודם תפלה.

~ גמילות חסדים בחסד ~

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף ט עמוד ב

אמר רבי אלעזר : גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשנה רבינו, ... ואמר רבי יצחק : כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות, **והמפייסו בדברים** - מתברך ביי"א ברכות. ...

רמב"ם הלכות מתנות עניים פרק י

הלכה ז - **שמנה מעלות יש בצדקה** זו למעלה מזו, מעלה גדולה שאין למעלה ממנה זה המחזיק ביד ישראל שמך ונותן לו מתנה או הלואה או עושה עמו שותפות או ממציא לו מלאכה כדי לחזק את ידו עד שלא יצטרך לבריות לשאול, ...
הלכה ח - פחות מזה הנותן צדקה לעניים ולא ידע למי נתן ולא ידע העני ממי לקח, שהרי זו **מצוה לשמה**, ...
הלכה ט - פחות מזה שידע הנותן למי יתן ולא ידע העני ממי לקח, ...
הלכה י - פחות מזה שידע העני ממי נטל ולא ידע הנותן, כגון גדולי החכמים שהיו צוררים המעות בסדיניהן ומפשילין לאחוריהן ובאין העניים ונוטלין כדי שלא יהיה להן בושה.
הלכה יא - פחות מזה שיתן לו בידו קודם שישאל.
הלכה יב - פחות מזה שיתן לו אחר שישאל.
הלכה יג - פחות מזה שיתן לו פחות מן הראוי בסבר פנים יפות.
הלכה יד - פחות מזה שיתן לו בעצב.

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת סנהדרין פרק י

ואתה המעיין הבן ממני משל זה ואחר כך שים לבך לשמוע דברי בכל הענין הזה. נניח, שנער צעיר הוכנס אצל מחנך ללמדו התורה, וזה טובה גדולה לו בגלל מה שיגיע אליו מן השלמות אלא שהוא מחמת גילו הצעיר וחוסר דעתו לא יבין ערך אותו הטוב, ולא מה שיביא לו מן השלמות. והנה ההכרח מביא את המלמד שהוא מושלם ממנו לזרזו על הלמוד בדבר החביב עליו מחמת גילו הצעיר, ויאמר לו למד ואתן לך **אגוזים או תאנים**, או אתן לך **חתיכת סוכר**, ואז ילמד וישתדל לא לעצם הלמוד לפי שאינו יודע לזה ערך, אלא כדי להשיג אותו האוכל, ואכילת אותו המאכל אצלו יותר חשוב מן הלמוד ויותר טוב בלי ספק, ולפיכך חושב הוא את הלמוד עמל ויגיעה שהוא עמל בו כדי שישגי באותו העמל אותה המטרה החביבה עליו והיא אגוז אחד או חתיכת סוכר, וכאשר גדל ונתחזק שכלו ונעשה קל בעיניו אותו הדבר שהיה מחשיבו מקודם, וחזר להעריך דברים אחרים, משדלים אותו באותו הדבר היותר חשוב בעיניו, ויאמר לו מלמדו למד ואקנה לך **נעלים נאים** או **בגד** שתארו כך, וגם אז ישתדל לא לעצם הלמוד אלא לאותו הלבוש כי אותו הבגד אצלו יותר חשוב מן הלמוד והוא תכלית הלמוד וכאשר תהיה דעתו יותר שלמה וייקל בעיניו דבר זה, משדלים אותו במה שהוא יותר מזה, ויאמר לו מלמדו למד פרשה זו או פרק זה ואתן לך **דינר** או **שני דינרין**, וגם אז ילמד וישתדל כדי לקבל אותן המעות, וקבלת המעות אצלו יותר נכבד מן הלמוד, לפי שתכלית הלמוד אצלו אז הוא קבלת המעות שהובטחו לו. וכאשר יהיה בעל הכרה יותר וייקל בעיניו גם דבר זה וידע שהוא דבר פחות ערך, משדלים אותו במה שהוא יותר חשוב מזה ואומרים לו למד **כדי שתהיה רב ודיין יכבדוך בני אדם** ויעמדו מפניך ויקיימו דבריך ויגדל שמך בחייך ואחר מותך כמו פלוני ופלוני, ואז ילמד וישתדל כדי להשיג אותה המעלה, ותהיה התכלית אצלו שיכבדוהו בני אדם וינשאוהו וישבחוהו, **וכל זה מגונה**, אלא שצריכים לכך מחמת קלות דעת האדם שעושה תכלית הלמוד דבר אחר חוץ מן הלמוד, ויאמר מדוע לומד אני את הלמוד הזה אלא כדי להשיג בו הזיה באמת, וזהו אצל חכמים **שלא לשמה**, כלומר שהוא מקיים את המצות ועושה אותם ולומד ומשתדל לא למען אותו הדבר עצמו אלא למען דבר אחר, והזהירונו חכמים עליו השלום מזה ואמרו לא תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם, רומזים למה שביארתי לך שלא יעשה תכלית הלמוד לא שיכבדוהו בני אדם ולא רכישת ממון, ואל יעשה תורת ה' פרנסה, **ואל יהא אצלו תכלית הלמוד אלא ידיעתו בלבד, וכן אין תכלית האמת אלא לדעת שהוא אמת, והמצות אמת ולכן תכליתם קיומם**. ואסור לאדם השלם שיאמר אם עשיתי אלו הטובות ונמנעתי מאלו הרעות שהזהיר ה' מהם במה יהיה גמולי, לפי שזה כמו שיאמר הנער אם למדתי מה ינתן לי ואומרים לו דבר פלוני לפי שכאשר ראינו חוסר דעתו שאינו מבין ערך הדבר הזה ומבקש לתכלית תכלית, נענה לו לפי ערך סכלותו ענה כסיל כאולתו. וכבר הזהירונו חכמים גם על זה כלומר שלא ישים האדם תכלית עבודתו וקיומו למצות איזה דבר מן הדברים, והוא מאמר החסיד השלם משיג האמת אנטגנס איש שוכו **אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא היו כעבדים המשמשין את הרב על מנת שלא לקבל פרס**. ורצו בכך להאמין באמת לעצם האמת וזהו הענין שקוראין אותו עובד מאהבה. ואמרו עליהם השלום במצותי חפץ מאד, אמר ר' אלעזר במצותי ולא בשכר מצותי. וכמה גדולה ראייה זו וכמה ברורה היא, שזו ראייה ברורה על מה שהקדמנו בדברינו. ויותר גדול מזה אמרם בלשון ספרי שמא תאמר הריני למד תורה בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רבי בשביל שאקבל שכר בעולם הבא, תלמוד לומר לאהבה את ה', כל שאתם עושים לא תעשו אלא מאהבה. הנה נתבאר זה הענין ונתברר שהוא מטרת המצות ויסוד אמונת חכמים, ולא יתעלם ממנו אלא סכל ופתי אשר כבר השחיתוהו הזיות הדעות השגעוניות והדמיונות הגרועות. **וזוהי מעלת אברהם אבינו שהיה עובד מאהבה, ואל הדרך הזו חובה לשאוף**. ולפי שידעו חכמים עליהם השלום שענין זה קשה מאד ואין כל אדם יכול להשיגו, ואם ישיגנו לא יישר בעיניו בעיון ראשון ולא יראה לו שהוא דעה אמתית, לפי שדרכו של אדם לא יעשה מעשה אלא להשיג בו תועלת או למנוע נזק, ואם לאו הרי יהיו מעשיו לבטלה, ואיך אפשר לומר לתורני עשה מעשים אלו ואל תעשם לא מיראת עונש ה' ולא לתקות גמולו, זה קשה מאד, לפי שאין כל בני אדם משיגים האמת ויהיו כמו אברהם אבינו. ולכן התירו להמון שישארו כפי דעתם לעשות הטוב לתקות הגמול, ולהתרחק מן הרעות מיראת העונש, ומעודדים אותם על כך ומחזקים מחשבתם בו, עד שישגי המשיג וידע את האמת והדרך המושלמת מה היא, כדרך שאנו עושין לנער בזמן הלמוד כפי המשל שהקדמנו, והקפידו על אנטגנס איש סוכו על שפרסם בהמון מה שפרסם ואמרו בכך חכמים הזהרו בדבריכם וכו' כמו שנבאר באבות ואין ההמון מפסידים לגמרי בהיותם מקיימים את המצות מיראת העונש ותקות השכר, אלא שאינם שלמים. אבל מוטב להם בכך כדי שתקנה להם תכונה והכשרה לקיום התורה, ויעברו אל האמת והיו עובדים מאהבה והוא אמרם עליהם השלום לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

A kindness is never wasted, for upon kindness the world is built

מעשה חסד לעולם לא נאבד, כי עולם חסד יבנה